

7. *Емоційна спрощеність і розумова відсталість.* Батьки не завжди розуміють стан, особливо хворої дитини, перебіг її хвороби й наслідки, тому можуть залишити дитину без необхідної допомоги.

8. *Нерозвиненість батьківських навичок і почуттів.* Дефіцит батьківських почуттів та навичок найчастіше характерний для молодих, розумово відсталих, психічно хворих батьків. У батьків, котрі страждають на нервово-психічні розлади, частіше виникає тривога й недовіра до себе і як особистості, і як батька [4, с. 66–67].

Низка досліджень виявили групу властивостей особистості дитини, що викликають у батьків невдоволення, роздратування й наступне за цим насильство. Науковці вважають, що високий ризик стати жертвами насильства мають діти з проблемами в психічному й фізичному розвитку.

Фактори ризику, обумовлені особистістю дитини: небажані діти, а також ті, які були народжені після втрати батьками попередньої дитини; діти, виношування й народження яких було дуже складним для матері; недоношені діти, котрі мають при народженні низьку вагу; діти, які часто хворіють чи були розлучені з матір'ю до першого року життя; діти, які живуть у багатодітній сім'ї, де проміжки між народженнями дітей були невеликими (приблизно рік); діти із вродженими або набутими каліцтвами, низьким інтелектом, порушеннями здоров'я (спадковий синдром, хронічні захворювання, у тому числі й психічні); з розладами й особливостями поведінки (дратівливість, агресивність, непокірність, неслухняність, імпульсивність, гіперактивність, непередбачуваність поведінки, порушення сну, енурез); із деякими особливостями особистості (апатичність, замкнутість, надмірна залежність або вимогливість, байдужість, брехливість); зі звичками, що дратують батьків; із низькими соціальними вміннями та навичками (несамостійність, некомунікабельність, відсутність друзів); з особливостями зовнішності, що відрізняє їх від інших або важко переживається батьками, із якими вони ніяк не можуть змиритися (наприклад «вухасті», «сутулі», «пвні»). Кожна з цих особливостей чи їх комбінація збільшує в сім'ї вірогідність вияву насильства щодо дітей [4, с. 69].

Отже, обґрунтований підхід до визначення сутності, видів, факторів виникнення насильства над дітьми в сім'ї є надзвичайно важливим питанням, тому що дає змогу застосувати ефективні профілактичні форми, методи, засоби для розв'язання цієї проблеми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончарова Т. Насильство дітей у сім'ї: умови, причини й фактори виникнення / Т. Гончарова // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2010. – № 4. – С. 47–53.
2. Методика визначення та індикатори різноманітних форм жорстокого поводження з дітьми // Методичні рекомендації соціальним працівникам щодо підготовки прийомних батьків. – К. : [б. в.], 1998. – С. 117–126.
3. Правовий захист від насильства та що ми можемо зробити, щоб запобігти насильству над дітьми в сім'ї : інформаційна брошура / [упоряд. : Л. Кумпан, О. Агаркова, С. Росік]. – Херсон : ХОЦ «Успішна жінка», 2006. – 60 с.
4. Психолого-педагогічна робота у загальноосвітніх навчальних закладах з профілактики насильства над дітьми : [метод. посіб. / автор-упоряд. : Т. Вовчок, Н. Степура, І. Даниленко та ін.; за заг. ред. Т. Цюман]. – К. : ВПЦ «Експрес», 2009. – 328 с.
5. Словарь по социальной педагогике : [учеб. пособие / автор-составитель Л. Мардахаев]. – М. : Изд. центр «Академия», 2002. – 368 с.

Надія Татарин,

психолог,

Тернопільська загальноосвітня

школа I-III ступенів № 19

СІМЕЙНЕ НАСИЛЬСТВО:

ВИДИ ТА ВИПАДКИ ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ З ДІТЬМИ

У статті розкрито проблему насильства щодо дітей у сім'ї. Особливу увагу звернено на причини жорстокого ставлення до дитини, на види і форми поводження з нею, а також висвітлено низку ознак, що характеризують почуття та поведінку дітей із сімей, у яких практикується насильство.

Nadiia Tataryn

DOMESTIC VIOLENCE: TYPES AND EXAMPLES OF CHILD ABUSE

The article features the problem of domestic violence against children. Attention is drawn to the reasons of violent attitude to a child, to the kinds and forms of relationships with children. A number of feelings, emotions and behaviour of children who suffered from domestic violence is outlined.

Проблема насильства щодо дітей у нашому суспільстві загострюється через соціально-економічну нестабільність, матеріальне становище, недоліки навчально-виховного процесу. Оскільки діти проводять багато часу саме в навчальних закладах, то школа відіграє одну з ключових ролей у справі захисту їх від

насильства. Хоча більшість актів насильства, жертвами яких стають діти, чинять особи, які є частиною їхнього життя: однокласники, вчителі, друзі, батьки, зростання насильства в суспільстві значною мірою пов'язане зі зниженням виховання в сім'ї: «Сім'я – це доля. Нічим життя не мітить людину, як любов'ю, недоотриманою у дитинстві, тією моделлю сімейних стосунків, яку дитина прийняла у ранньому дитинстві і зробила зразком на все подальше життя» [3, с. 20].

Якщо детальніше розглянути поняття «насильство», то це – будь-яка дія чи діяльність, що завдає, або може завдати фізичної чи психічної шкоди особистості. Уже давно досліджено, що дитина в майбутньому відтворює модель батьківської поведінки: «Свій дитячий досвід того, як батьки поводитись одне з одним і як ставилися до тих, хто їх оточував, вони переносять у власну сім'ю» [2, с. 40].

До набутих рис характеру дітей, які постраждали від насильства, можуть бути віднесені занижена самооцінка, невпевненість, несформовані вольові якості, потреби. Часто в таких дітей спостерігається підвищена тривожність, страх, що породжує агресію як компенсаторний механізм, прагнення діяти всупереч вимогам [1, с. 19].

В українському суспільстві панує стереотип: насильство, жорстоке поводження з дітьми, недбале ставлення – це проблеми кризових або малозабезпечених сімей. Але проведені опитування громадської думки, котра, безперечно, потребує подальшого вивчення, дає підстави для інших висновків: матеріально забезпечені громадяни дають найменш толерантні відповіді на поставлені запитання. Так, серед тих, чие матеріальне становище характеризується як «ми можемо дозволити придбати собі практично все, що хочемо», 22% вважають, що застосування тілесних покарань до дитини є доцільним завжди, коли дитина поводить себе погано, а 50% готові застосувати тілесні покарання до дитини в окремих випадках. І лише 28% опитаних із цієї групи вважають, що застосування тілесних покарань до дитини не доцільне в жодному випадку.

Причини низького рівня толерантності до дитини можна пояснити:

- 1) незнанням альтернативних форм виховання дитини;
- 2) наявністю в сім'ї завищених вимог до дитини;
- 3) відсутністю інших способів мотивації дітей в силу високого матеріального достатку та наявності в дітей різноманітних матеріальних благ;
- 4) застосуванням фізичних покарань до цієї групи респондентів у дитинстві.

Жорстоке поводження з дітьми і нехтування їх інтересами можуть мати різні види і форми, але їх наслідки завжди завдають серйозної шкоди здоров'ю, розвитку і соціалізації дитини, нерідко складають загрозу її життю чи навіть спричиняють смерть.

Фізичне насильство:

- жорстокі фізичні покарання, фізичні знущання, побиття;
- штовхання;
- спроби задушити;
- викручування рук та ін.;
- дитина є свідком знущань над іншими членами сім'ї;
- батько б'є чи гвалтує матір у присутності дітей;
- «погану» дитину фізично карають у присутності «хорошої» дитини;
- дитина є свідком фізичних знущань над іншою людиною, що не є членом її родини, та ін.

Сексуальне насильство:

- згвалтування;
- нав'язування сексуальних стосунків;
- сексуальні дотики / поцілунки;
- інцест (кровозмішення);
- показ порнографії;
- залучення дитини до виготовлення порнографічного продукту та ін.

Емоційне насильство:

- приниження;
- використання скарг для тиску на дитину;
- використання дітей в якості довірених осіб;
- крики;
- непослідовність;
- присоромлення дитини;
- використання дітей у конфліктах між батьками;
- «торговельна» поведінка одного з батьків стосовно любові до дитини.

Економічне насильство:

- незадоволення основних потреб дитини;

- відмова чи зволікання у виплаті аліментів;
- занижений розмір державної допомоги одиноким матерям та багатодітним сім'ям;
- повна відмова дитині в грошах;
- контролювання дитини за допомогою грошей;
- витрачання сімейних грошей;
- відмова дитині в підтримці;
- використання дитини як засобу торгу при розлученні;
- нав'язування дитині економічно обмеженого способу проживання без суттєвої необхідності;
- примушування дитини до важкої праці [1, с. 91-93].

Вчені вказують на низку ознак жорсткого поводження з дітьми у сім'ях:

– Діти відчувають страх, який може проявлятися у різних формах: від занурення в себе та пасивності до насильницької поведінки.

– Помешкання, у якому вдаються до насильства, викликає в дитини страх. Адже вона не може знати, коли матиме місце наступний спалах насилля та наскільки сильним він буде. У результаті вразливість та відсутність контролю над ситуацією призводять до прояву впертості, відмови спілкуватися та до агресивних вчинків.

– Спостерігаючи за практикою насилля в сім'ї, діти доходять висновку, що насилля – це спосіб, яким дорослі вирішують свої конфлікти та наболілі проблеми. Оскільки ніхто не показав цим дітям, як слід говорити про їхні почуття, вони часто не знають, що переживають або відчувають і як можна виразити свої емоції та почуття у вербальній формі.

– Багато дітей втягуються в боротьбу батьків. Вони відчайдушно хочуть припинити насилля та конфлікти, які постійно бачать у своїй родині. Діти можуть відчувати відповідальність за проблеми своїх батьків, думати, що вони – діти – є причиною розладу в сім'ї. У результаті того, що діти глибоко втягнені в сімейний конфлікт, їм важко відокремити свою особистість від особистості своїх батьків.

– Багато дітей з сімей, де практикується насилля, втягуються в конфлікт, намагаючись захистити матір від побоїв. Дитина відчуває гнів на свого батька за те, що він завдає болю матері. Деякі діти можуть виступати проти того, що їхні матері слабо протидіють та погоджуються з насиллям.

– Життя в сім'ї, де практикується насилля, дуже напружене. Постійний стрес, у якому діти перебувають, часто призводить до того, що вони засмучені, розчаровані, неврівноважені навіть за незначних труднощів.

– Багато матерів, які не хочуть травмувати своїх дітей, намагаються приховати від них факти насилля. Діти відчувають біль та смуток, які переживає матір, але не розуміють з чим це пов'язане.

– Деякі матері не хочуть налаштовувати дітей проти своїх батьків, намагаючись знайти їм виправдання. Дитина, яка бачить матір у синцях та зі слідами побоїв і чує: «Усе добре, татко нас справді любить», доходить висновку, що бути любимим – означає відчувати фізичний біль. Дитина, матір якої постійно виправдовує батька за завдане насилля, починає думати, що вона також заслуговує, щоб її били.

– Оскільки батькам доводиться докладати багато сил для вирішення конфлікту, у них залишається мало часу на виховання і виявлення любові та піклування про своїх дітей. Як наслідок, у дітей може виникнути відчуття занехаяності та обділеності, що примушує їх думати, що вони нікому не потрібні, не заслуговують уваги та турботи.

– У більшості сімей, у яких вдаються до насилля, факт насилля не обговорюється відкрито. Батьки дають зрозуміти дітям, що не слід обговорювати сімейну ситуацію в школі або з друзями. Це посилює емоційну напругу дітей. Деякі діти навіть думають, що з ними щось не так, оскільки їхнє життя в сім'ї відрізняється від життя однолітків.

– Діти продовжують вважати батька своїм батьком незалежно від того, чи він жорстоко поводить з матір'ю та з ними, чи ні. Через це дитина може мати різні відчуття до свого батька, тобто одночасно і любити, і ненавидіти [3, с. 29 – 30].

Діти, що зазнавали жорстокого ставлення до себе, часто відстають у рості, масі (або у тому й іншому) від своїх однолітків. Вони пізніше починають ходити, говорити, рідше сміються, значно гірше вчаться у школі, ніж їх однолітки. У таких дітей часто спостерігаються шкідливі звички: смоктання пальців, гризіння нігтів, розгойдування, онанізм. Та й зовні діти, що живуть в умовах нехтування їх інтересами, фізичними й емоційними потребами, виглядають не так, як діти, що живуть у нормальних умовах: у них припухлі, «сонні» очі, бліде обличчя, скуйовджене волосся, неохайний одяг, інші ознаки гігієнічної занедбаності – педикульоз, висипи, поганий запах від одягу та тіла.

Отже, насилство над дітьми є реальною загрозою для розвитку як особистості, так і суспільства. І тому цю проблему потрібно вирішувати на державному рівні. Велике значення в боротьбі з домашнім насилством має профілактична діяльність, яка повинна бути спрямована на аморальну, протиправну

поведінку, виявлення будь-якого негативного впливу на життя і здоров'я дітей та запобігання цьому ганебному явищу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексєнко Т Соціально-економічні причини насильства в сім'ї в Україні: аналіз проблем та шляхи запобігання / Т. Алексєнко, О. Бойко [та ін.]. – К.: Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2004. – 144 с.
2. Бондаровська В. Психодіагностика та психокорекція особи, яка вчинила насильство в сім'ї / В. Бондаровська // Психолог. – 2010. – № 21–22. – С. 3–55.
3. Гончаров В. Домашнє насильство: як захистити дитину / В. Гончаров, О. Мурашкевич.-К.: Шк. світ. – 2009. – 120 с. – (Бібліотека «Шкільний світ»).
4. Психологічна допомога сім'ї / [упоряд. Т. Горчаренко]. – К.: «Шкільний світ» Вид. Л. Галіцина, 2005. – 128 с. – (Б-ка «Шкільного світу»).

Лідія Тимків,

канд. психол. н., доцент,
ДВНЗ «Прикарпатський
національний університет
імені Василя Стефаника»

ПСИХОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ НАСИЛЛЯ НАД ДІТЬМИ

У статті розглядається проблема насильства в сім'ї щодо дітей. Описуються психологічні наслідки насилля, розуміння яких є важливим для успішного планування і здійснення превентивної роботи.

Lidiia Tymkiv

PSYCHOLOGICAL EFFECTS OF CHILD ABUSE

The article examines the problem of domestic abuse of children. It analyzes the psychological effects of violence, understanding of which is essential for the successful planning and implementation of preventive work.

Останнім часом, як предмет наукового дослідження все більшої актуальності набуває проблема насилля. Це зумовлено поширеністю різних форм вимушеної взаємодії, яка проявляється у війнах, терористичних актах, криміналізації суспільства. В сучасному світі розширилися межі об'єкта насилля, який охоплює найрізноманітніші групи населення, у тому числі сім'ї з дітьми, що знаходить підтвердження в засобах масової інформації про жорстоке ставлення до дітей в сім'ї, фактах порушення судових справ проти батьків.

Насилля в сім'ї впливає на всі сфери життя людини, змінюючи систему цінностей, порушуючи комунікації людини, дезорганізовує соціальне життя людини, змінює мотиви її поведінки тощо. Варто наголосити, що жертвами насилля в сім'ї є, насамперед, діти та особи жіночої статі. Згідно зі звітом ЮНІСЕФ «Становище дітей у світі 2013», 70% українських дітей у віці до 14 років стають жертвами фізичного або психологічного покарання. Висока терпимість до проявів насильства щодо дітей у нашому суспільстві пояснюють традиціями, низькою культурою і недостатньою інформованістю про права дитини.

Існування в суспільстві проблеми насилля має серйозні наслідки. Сім'ї, в яких стосунки будуються на насиллі, входять в групу ризику, оскільки діти, які виростили у такій атмосфері, в майбутньому також можуть чинити насильство над своїми близькими. Розглядаючи сім'ю як одне із джерел збереження культурних і духовних цінностей, необхідно усвідомити, що традиції насилля можуть передаватися наступним поколінням як частина негативного життєвого досвіду. Зростання насильства в суспільстві, його криміналізація безпосередньо пов'язані зі взаєминами, які переважають у сім'ї.

Проблема насилля щодо дітей отримала глибоке обґрунтування в контексті вивчення питань виховання у XIX–XX ст. Це праці зарубіжних і вітчизняних науковців Ж. Руссо, М. Монтессорі, А. Обухова та К. Ушинського, які розглядали свободу у вихованні як теорію й експеримент. Подальший розвиток педагогіки ненасилля продовжили Ш. Амонашвілі, А. Макаренко, В. Сухомлинський.

У психологічному аспекті проблема насилля розглянута у працях К. Брона, Дж. Кобрини, Д. Левінсона, Р. Ленга, Е. Міллера, Д. Фінкелхора. Питання емоційної депривації як особливої форми психотравмуючих факторів розглядалися в працях В. Ковальова, А. Маслоу, З. Матейчик, З. Фрейда. Формуванню гуманістичних основ і методів взаємодії в суспільстві, між поколіннями; вивченню способів попередження і подолання найгострішої форми соціального насилля – насилля над дітьми в сім'ї, присвячені роботи І. Дементьєвої, В. Кудрявцевої, І. Кона. Питання психологічних наслідків і реабілітації дітей – жертв насилля, розглянуто в працях О. Буланової, О. Здравомислової, Т. Сафонової, Є. Цимбала, І. Трубавіної та ін. учених.

Мета цієї статті полягає в аналізі психологічних наслідків насилля щодо дітей в сім'ї, а також розгляду превентивних заходів для його подолання.